

РОДИЛЬНО-ХРЕСТИННА ОБРЯДОВІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ГОМЕЛЬЩИНИ В ЗАПИСАХ БІЛОРУСЬКИХ ФОЛЬКЛОРИСТІВ

Олена Боряк

Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў (на матэрыяле фальклору Гомельскай вобласці) / аўтары-ўкладальнікі Новак В. С., Шынкарэнка В. К., Кастрыца А. А., Воінава А. М., Вяргеенка С. А., Палуян А. М., Партнова-Шахоўская А. У. – Гомель : Барк, 2013. – 380 с.

Праця білоруських колеґ на ниві регіоналістики в останнє десятиліття є надзвичайно плідною. Особливо, на наш погляд, вирізняється подвижницька діяльність білоруського фольклориста, професора, доктора філологічних наук, завідувача кафедри білоруської культури і фольклористики Гомельського державного університету ім. Ф. Скорини Валентини Новак. Саме вона є незмінним учасником проєктів, пов'язаних із презентацією фольклорно-етнографічної спадщини Гомельщини. Відтак у низці друкованих видань, що побачили світ в останнє десятиліття, вона виступає і головним збирачем польового матеріалу, і упорядником, і автором передмови, і головним редактором. Такими є

збірки, що презентують неоціненний скарб — культурну спадщину населення Гомельського¹, Буда-Кошелєвського², Лоевського³, Речицького⁴, Жлобинського⁵, Корм'янського⁶ районів Гомельської області Білорусі.

Видання, що нами рецензується, також ґрунтується на фольклорно-етнографічному матеріалі, зібраному на теренах Гомельщини. Проте відрізняється від названих праць тим, що є вузькотематичним. Колектив авторів, а це і викладачі, і студенти кафедри білоруської культури і фольклористики Гомельського державного університету ім. Ф. Скорини, поставив собі за мету звернутися до звичаїв і обрядів, що супроводжували один із ключових етапів життєвого циклу людини — народження дитини. Як слушно зазначено в передмові, саме з родильно-хрестинною обрядовістю пов'язані найважливіші філософські ідеї продовження роду, збереження життя і, одночасно, широкий спектр людських почуттів.

Зазначене видання структурно поділено на два розділи. У першому з них під назвою «Родильно-хрестинна обрядовість білорусів: фольклорно-етнографічні та етнолінгвістичні аспекти дослідження» зібрано окремі аналітичні розвідки, у другому — «Родинно-хрестинна обрядовість Гомельщини в сучасних записах» опубліковано польовий матеріал, що зберігається в архіві науково-навчальної фольклорної лабораторії при кафедрі білоруської культури і фольклористики, про яку вже згадувалось. Автори статей декларують, що розглядатимуть питання, зокрема, семантики відповідних дій і атрибутів, елементи сатири (В. Новак), обе-

регових дій, що виконувалися з метою захисту вагітної жінки і немовляти (С. Вергеєнко), образно-поетичної системи пісень (О. Шинкаренко), а також лексики родильної обрядовості (А. Воїнава, А. Палуян) на загально-регіональному матеріалі, тобто зафіксованому на всьому обширі Гомельщини. Більшість авторів статей у своїх публікаціях витримують задекларований принцип. Так, опубліковані аналітичні розвідки містять детальний опис, зокрема, обряду «бабиної каші» як кульмінаційного моменту родильно-хрестинної обрядовості, а також ритуальних дій, пов'язаних із привезенням баби-повитухи із хрестин додому. Проте, зважаючи на поширеність обряду «тягати бабу на бороні» у північно-східних, центральних і південно-східних районах Білорусі, В. Новак залучає відповідний емпіричний матеріал, зафіксований за межами Гомельщини (Мінська, Вітебська області Білорусі, Білосточчина на території Східної Польщі). Це, безумовно, створює підґрунття для порівняльних студій, проте порушує задекларований принцип поглибленого розгляду відповідної тематики саме на матеріалах Гомельщини. Проте, на наш погляд, додаткове широке залучення емпіричних даних із друкованих етнографічних праць, але без вказівки на те, де саме цитовані матеріали були зафіксовані, дещо нівелює достовірність висновків.

Спільним досягненням авторів аналітичних статей, що включені до першого розділу, є оперування етнографічними і фольклорними даними, зафіксованими в окремих районах Гомельщини. Такою є розвідка А. Кастриці, присвячена міфологічним уявленням у родильній обрядовості, що побутували в Речицькому районі; А. Кастриці та А. Палуян, де аналізуються відповідні обрядодії, що виконувалися у Ветківському районі; А. Портнової-Шаховської щодо програмування життєвого циклу людини — на матеріалі, зібраному в Хойницькому районі. Усі вони містять значну кількість цінних фактографічних даних. Точність паспортизації представлених текстів (передусім подача відомостей про опитаних інформантів,

але, на жаль, без фіксації, коли саме було зроблено записи), безумовно, сприятиме активному використанню названих матеріалів як джерельної бази при подальшій розробці цієї тематики. Як виявилось, спільною проблемою для навчальних установ, у яких практикується збирання фольклорно-етнографічного матеріалу як в Україні, так і в Білорусі, є неможливість виробити доступну й просту в користуванні систему каталогізації отриманих у «полі» емпіричних даних. Наявність у записах свого шифру дала б можливість «легітимізувати» кожен позицію, зафіксовану в «полі», шляхом посилення не тільки на його місце зберігання, але й на конкретну архівну одиницю та аркуш.

Друга структурна одиниця збірника акумулювала польові записи збирачів — студентів філологічного факультету Гомельського університету. Не виникає сумніву, що оперативна публікація результатів студентської праці є надзвичайно важливою справою — це не тільки введення до наукового обігу нових фольклорно-етнографічних свідчень, але й заохочення початківців до подальшої праці в обраній спеціалізації. Загалом збирачам удалося занотувати матеріал у всіх без винятку районах Гомельщини. Щоправда, матеріал, представлений по окремих підрозділах за принципом адміністративно-територіального поділу Гомельської області, не є рівномірним — особливо виділяються Наровлянський і Єльський райони, для яких знайшлося лише по одній сторінці інформації. Крім того, знову простежуються певні прогалини в паспортизації матеріалу. Так, у підрозділі, де розміщено записи, зроблені в Гомельському районі, із 39 фрагментів записів, дев'ять, як свідчить паспорт, зроблено в самому м. Гомелі. Видається, що варто було додатково з'ясувати й, відповідно, зазначати, звідки саме приїхали респондентки до великого міста, оскільки їхні відомості стосувалися, без сумніву, повсякдення сільського населення. Додамо, що, на наш погляд, інформативність поданих свідчень могла б бути значно ефективнішою за рахунок розробки детальнішого запитальника. До

нього можуть бути включені, зокрема, такі уточнюючі питання, як: родопомічні дії баби-повитухи, побутування звичаю «мити руки», поводження з дитячим місцем, перекази про відшування «бабушкою» долі дитини, місце хлібних виробів на різних етапах виконання відповідних обрядодій, «звідки беруться діти» та ін.

Проте в цілому занотовані й представлені у збірнику свідчення, а це передусім: поведінка вагітної жінки, перші відвідини породіллі («адведкі», «вотведкі»), купання дитини, а також відзначення хрестин із виконанням ключової обрядодії — принесенням (готуванням) «бабиної каші» і розбиттям горщика з кашею, — є, безумовно, важливим внеском у джерельну базу родильної обрядовості. Заслуговує на підтримку намагання молодих колег ретельно фіксувати вимову респондентів, особливо там, де йшлося про спеціальну термінологію. Досить чітко занотовано послідовність багатоскладової обрядової дії, відомої під назвою «бабина каша», а також особливості поводження з відповідними предметними атрибутами — самою кашею, черепками від горшка.

Варто наголосити, що представлені тут матеріали, зокрема з пограничних з Україною Гомельського, Лоевського, Брагінського

районів Білорусі, будуть надзвичайно цікавими українським колегам. Порівняння їх зі свідченнями, зафіксованими серед інших у Щорському, Городнянському, Ріпкинському районах Чернігівської області України, відразу покаже виразні паралелі. Серед них чи не найяскравіші — звичай приготування «бабиної каші», мотив «далекого шляху», яким баба несла її до породіллі, жарти з кашею, включно із хованням у горщик коту, намагання вкрасти горщик з ритуальною стравою, його розбиття, розподіл каші зі специфічними вербальними формулами-побажаннями, розкидання черепків і, нарешті, звичай по закінченні хрестин (або на другий день) везти (а точніше — волочити) бабу додому (до магазину) на бороні, у кориті, також на санях, возі. Останній звичай у прикордонних з Білоруссю районах Чернігівщини мав своє термінологічне означення: «гладіть бабіну дорогу», «рубить подаркі», «деліть бабін шолк» (пор.: у Брагінському районі: «вазіць на хвост»). Як бачимо, резезоване видання буде корисним для всіх, хто досліджує питання духовної спадщини білорусів — загалом і поліщуків, зокрема. Стане вона в пригоді й українським етнологам і фольклористам, передусім тим, кого цікавить питання культурних взаємовпливів двох етносів.

¹ Роднае: фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна / укл., сістэм., тэкст. праца, уступ. артыкулы, рэд. І. Ф. Штэйнера, В. С. Новак. — Мазыр: Белы вечэр, 2000. — 276 с.

² Жаўруковая песня Радзімы: народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю: манаграфія / [В. С. Новак і інш.; пад агульнай рэдакцыяй В. С. Новак]; Буда-Кашалёўскі раённы выканаўчы камітэт, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны. — Гомель: Сож, 2008. — 423 с.

³ Див. також: Лоеўшчына... Бэзавы рай, песенны край: сучасны стан традыцыйнай культуры Лоеўшчыны / Лоеўскі раённы выканаўчы камітэт, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны; [аўт.-укл. В. С. Новак; рэдкал. :

В. С. Новак (адказны рэд.) і інш.]. — Гомель: Сож, 2007. — 470 с.

⁴ Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / [уклад., уступ. арт., рэд. І. Ф. Штэйнера, В. С. Новак]. — Мінск: ЛМФ «Нёман», 2002. — 383 с.

⁵ Святло каштоўнасцяй духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснае / пад агул. рэд. В. С. Новак, А. А. Станкевіч. — Гомель: ААТ Полеспечать, 2009. — 544 с.

⁶ Крыніц кармянскіх перазвоны (абрады і песні ў сучасных запісах) / Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны, Упр. культуры Гомел. аблвыканкама. Гомел. абл. цэнтр нар. творчасці; [уклад. і ўступ. арт. Новак В. С.; рэд. Штэйнер І. Ф.]. — Гомель: Гомел. цэнтр навук.-тэхн. і дзелавой інфарм., 2000. — 208 с.